

Kdo nejde s námi...

ZBĚHNUTÍ OD PRAPORU

Jan Štern

Mladá česká literatura byla po válce postavena před veliký úkol. Bylo jí přisouzeno historií, aby se účastnila přerodu národa, po jehož příchodu toužily, jej probojovávaly a vzývaly celé generace nejlepších českých básníků. Zatěžkávací zkouška pro literáta revoluční doby nespočívá jen v úkolu zachytit ve svém díle rozklad starého, ale umět již umělecky postihnout zrod nového, růst nové společnosti a člověka. Zatěžkávací zkouškou mladých literátů není proto tematika válečná, křeče a bolestné konvulze umírající společnosti, i když tím není řečeno, že to mají opomíjet. Zatěžkávací zkouškou mladých literátů je a zůstává poslání vyrovnat se jako první spisovatelský sled s rodícím se socialismem, s růstem nových lidí a nových lidských vztahů, s patosem naší usilovné práce a boje. Bylo hned krátce po válce zřejmé, že takovému úkolu mohou dostát jen ti, kdo si osvojí socialistické přesvědčení, kdo vezmou věc socialismu za svou, kdo se oprostí nejen od individualistických tradic, od přemíry subjektivního lyrizování a psychologizování, ale i od individualistického postoje ke společnosti a od měšťáckého způsobu života.

Proto vidíme, že jako mátohy potácejí se ti mladí spisovatelé, které protektorát podlomil, kterým vzal důvěru a vzlet. Vidíme, že i ti, kteří se upřímně dali strhnout ideou socialismu, klopýtají o své měšťácké zlovyky, o měšťáka, který jim zarostl do charakteru, o svou ideovou neuvědomělost. A vidíme, jak jiní propadají „revolučnímu“ deklaratství a vrhají na papír nehotové, nevěcné zmetky, které se snadno píší a těžko čtou... Prostě dosud se bojuje o novou literaturu, o nový sloh a řád. Proto se setkáte s oprávně-

nými stesky čtenářů, kterým se již zajedlo poslouchat nebo číst hojné verše nebo skrovnější prózu mladých literátů, neboť se jim zdají papírové a cizí.

Avšak ani kritika neusnadňuje cestu literatuře a čtenáři. Ponecháme-li už čtenáři postavu V. Černého a obrátíme-li svou pozornost ke kritikům pokrokového smýšlení, jako je A. M. Píša nebo Götz, musíme i zde vyjádřit svou nespokojenost. A to především proto, že i zde zjišťujeme nesprávné metodické východisko. Namísto aby kritizovali literaturu životem, kritizují ji úzce formálními hledisky. Namísto aby srovnávali, jak ta či ona knížka je práva skutečnosti, kterou líčí, zužují si svůj úkol na zjištění předností nebo nedostatků tvárných a na vyličení osobního dojmu, který z knížky měli. Tento nešvar byl převzat celou plejádou mladších recenzentů, kteří jej jen rozmnožují chvatným psaním posudků.

Literatura je nejen svědectvím našeho života, ale i porodní bábou přicházejících dnů. K tomu potřebuje cílevědomost a této cílevědomosti ji naše poválečná kritika příliš neučila. A tak rostli mladí básníci a prozaici jako dříví v lese. A mnozí z nich, kteří nedokonale, avšak v podstatě správně načali svou cestu, byli od ní odvedeni estétskými našeptavači, byli od ní odvedeni snobským kulturním prostředím, které bohužel do února mělo značný vliv. Začali se stydět za to, že přímo a prostě vyjadřují ve svých pracích socialistické přesvědčení, začali se obávat, aby nebyli „příliš“ tendenční.

Truchlivý a typický je tu

Případ Jiřího Koláře.

Kolář je Kladeňák vyrostlý v dělnickém prostředí. Z Kladna si odnesl do literatury samorostlou mluvu (kterou výborně uplatnil např. v překladu Sandburgovy Ocele a dýmu), živelné proletářské přesvědčení a nesporný, byť neukázněný talent. Svou první knížku (Křestní list) vydal v roce 1941, tedy uprostřed války. Tehdy se také dostal do literárně umělecké Skupiny 42, která si vytkla za úkol zachytit moderní velkoměsto v jeho obyčejném, civilním patosu. I když to nebyl ideový program, za války to byl poměrně pokrokový směr, usilující, zvláště ve výtvarnictví, o realističtější pohled na skutečnost. Kolářovi z toho vyšly neucelené, syrové básně, které mají leccos příbuzného s básněmi amerických velkoměstských naturalistů, kteří ve své poezii zachycují banálnost i velkolepou nesmyslnost života v kapitalistických metropolích, aniž ovšem ukazují jeho společenské kořeny. Avšak z tohoto zájmu o všední městský život a ze snahy uvést do poezie nešlechtěnou řeč ulice se může stát právě tak snobská manýra jako třeba z vesnické, ruralistické poezie, pokud takový zájem a taková snaha není posvěcena uvědoměným úsilím o revoluční změnu a zlepšení tohoto života. Je-li pro někoho život člověka záminkou ke psaní literatury a literatura mu již není prostředkem,

jak život člověku ulehčit, obohatit, probojovat, pak je vše na scestí. Na takové scestí se dostal právě Jiří Kolář, uveden tam svými „teoretickými“ poradci, kteří mu dokonale zatemnili společenskou funkci literatury a kteří ho vchovali v pověře, že básník s velikým B je prostě Mág, Čaroděj, Kouzelník, který nemá společenské odpovědnosti ani úkolů výchovných a bojových, nýbrž je prostě předurčen, aby vyráběl umění, ovšemže s velikým U. V tomto měšťáckém šarlatánství jej jen utvrdila četba, kterou si zamiloval. Ve sbírce Ódy a variace nacházíme k jednotlivým oddílům knihy motta od těchto autorů: od Henri Millera, proslulého svými pornografiemi. Od Jamese Joyce, soupevníka Proustova a průkopníka idealistického psychologismu v literatuře. Od T. S. Eliota a Hermanna Hesse, kteří se utekli se svou literaturou do mystiky. Od Franze Kafky, spisovatele, který svými romány odráží absurdnost měšťáckého života. Každý si vybírá uvozující citáty z těch autorů, kteří jsou mu rodní a blízcí. Kolář se pak zhlédl v autorech, jejichž tvorba je typickým výrazem ideologie úpadkového měšťáctva.

Deník roku 1946

Květnová revoluce způsobila zdravý výkyv v jeho cestě. Znovu v jeho verších ožívá proletář, kterému se již již odcizoval. Píše svých Sedm kantát, své zpěvy vítězství, které jsou vroucným přitakáním věci lidu, který se konečně dožil svého slavného dne... Stojí za to ocitovat úryvek z básně Mládí, zasazené do rámce veřejné schůze, úryvek z básně, v níž se Kolář loučí s těžkou minulostí:

*Sbohem štěničárno srdce, písní užíraná výkřiky opilců,
sbohem slzy a hadry zmuchlané do postav, matko,
kašlající celé noci do zbytků starých pruhovaných spodniček,
sbohem otče, šeptající stále něco velikého a tajemného
jako vzdálený příliv, sbohem město, nezapomínající
na zahradu pod čerstvě vybilým nebem, kam ona chodila
odpočívat v polední přestávce s Nerudou v ruce,
v neslavnostní ruce...*

»Soudruzi, kdo jste proti...«

*Slyšel jsem volat své jméno
v řadě jmen, která miluji a přísahal jsem
hájit a bojovat za práva pracujícího lidu
a byl jsem šťasten, že mohu toto slíbit s čistým srdcem.*

Kdo nejde s námi...

To napsal Kolář v roce 1945. A taková slova se nepíší do větru. Taková slova zavazují. Ale Kolář jako by se styděl za své socialistické vyznání a za jasnou, nedvojznačnou tendenci, která proniká jeho Sedmi kantátami. Jeho poslední sbírka, vlastně veršovaný deník Dny v roce (vyd. Borový), nesvědčí o tom, že by Jiří Kolář „hájl a bojoval za práva pracujícího lidu“ na svém pracovním úseku, ale spíše nás utvrzuje v domnění, že Kolář svůj slavnostní slib nejen neplní, ale přímo opouští a zrazuje.

Ve Dnech v roce Kolář dokonale zabředává do popisného naturalismu. Vydává za básně nestrávenou tříšť svých dojmů, kterým chybí řád a zákonná krása, neboť jim chybí idea. Shromazďuje je člověk, který v sobě udusil zápalnou jiskru nadšení, který si zastřel cíl, který se z proletáře změnil v šosáka, z básníka v literáta, abychom použili slov Gorkého. A jako ušitá padne na Koláře i další Gorkého charakteristika: „Spisovatel již není zrcadlem světa, ale malou střepinkou. Sociální amalgám je z něho setřen; protože se válí v pouličním prachu měst, není s to odrazit svými lomy veliký život světa a odráží útržky pouličního života, maličké střepinky rozbitých duší.“

Útržky života

Octovali jsme již ve 23. čísle Tvorby básně, která začíná „přestaň s tou manikúrou, / nedovedeš nic jiného, / nežli si prohlížet zuby / nebo vyštípotvat uhry, / vesmír by zaplakal / mít tě za ženu“ atd. Je to „báseň“ líčící, jak si básník ždá, aby si jeho milá už přestala vyštípotvat uhry a mluvit o kadeřnici a aby řekla něco lidského. Četl jsem tyto verše mladým lidem, kteří mají rádi poezii, četl jsem je bez udání autora a bez komentáře. Byl jsem požádán, abych s tím přestal, že ještě nevečeřeli. Právě tak jako baladu o vyštípotvání uhrů nelze považovat za báseň snůšku dojmů, která se jmenuje Déšť.

Tož poslyšte:

Déšť

*vystřižený z nějaké anglické balady,
neklidně ležel na domech
a trhavě zpíval
něco o konstrukcích stavenišť,
alejích stožárů s vysokým vedením
a nepřístupných pobřežích.
Muži za skly,
opřeni o červený mramor stolků*

*s kávou a vodou,
v pečlivě upravených rukou s tučnými prsteny
drží svůj žurnál.
Odpadnou odpolední zápasy.
Neklid zaskočených jedenáctek, šestek, doublů a singlů
zachvívá rty města.
Jak stíny přes nedočkavou tvář
prchá tajemství limuzín bůhví čím hnané a kdoví kam.*

Atd., atd.

Takových básní je ve sbírce většina. Je to takové dělání nálady pomocí volně seřazených obrazů, lyrická próza, kterou píše septimáni na téma „Jaro se vrací“ a tak podobně. Ať si jen náhodný čtenář přečte básně na stranách 9, 16, 19, 20, 22, 32, 35, 36, 38, 39, 40, 46, 50, 66, 70, 75, 77, 78, 79, 82, 87, 94, 102. Ať si jen přečte, jak Kolářovi nabízela nějaká žena kytky, jak v Paříži viděl zamyšlené pijáky nebo jak se Kolář holil (ta je zvláště zajímavá – na str. 78.), ať se o tom přesvědčí, bude-li mít čas a chuť.

Dny v roce jsou básnickým deníkem z roku 1946 a začátku roku 1947. Co všechno jsme tehdy zažili, jaké ohromné věci se udály ve světě i v nás! Je přímo typické, že v Kolářově deníku není ani nepřímou zachycena skutečnost, že se v onom roce zrodila dvouletka, ani nepřímou tam není obraz boje, do něhož jsme nastupovali, prostě nic, nic, zhola nic z toho, co prožívala většina z nás, nic z *našich* radostí, bolestí, zápasů, nic z našich nejsilnějších prožitků. Ne, nikdo netvrdí, že nelze udělat báseň i z těch zdánlivě nejvšednějších chvil života. Ba právě z nich! Nikdo nežadá, aby se básně psaly jen u příležitosti Prvního máje, nebo vyhlášení ústavy. Ale vezměte si velké spisovatele. U Stendhala se obyčejný kriminální příběh (případ Juliána Sorela) rozrůstá ve veliké drama konfliktu samorostlé osobnosti s měšťáckou třídou. U Majakovského se nejintimnější milostný zážitek proměňuje v Oblaku v kalhotách v monumentální, revoluční báseň. A píše-li Jesenin svůj zcela soukromý Dopis jedné ženě, pak před námi vyvstává skutečnost Října. Neboť tito lidé, ať psali o čemkoli, vždy se jim tam prodrala skutečnost, kterou prožívali s ostatními. A právě tak netvrdíme, že je třeba psát na vysloveně politické téma. Vždyť i na básních z přírody poznáte, oč komu jde. Začtete-li se třeba do Lermontovových popisů kavkazské přírody nebo do Neumannových básní z Moravy a Podkarpatské Rusi a srovnáte-li tato líčení přírody s jejich básněmi na jiné téma, pak snadno poznáte, že jak v přírodě, tak i ve společnosti se snažili hledat a nacházet stejnou věc: život silný, svobodný

Kdo nejde s námi...

a nezprzněný. Jak jinak vidí přírodu mírný šosák biedermaieru, jak jinak ji vidí prokletý básník nebo unylý dekadent!

My proto nezazlíváme Kolářovi, že píše o těch nejvšednějších projevech života, my mu zazlíváme, co v nich vidí, co z nich vybírá a co na nich typizuje.

Náměty a názory

Stačí si třeba seřadit náměty jeho básní (pokud nějaké mají, neboť většina těch, které jsme již podle stránek uvedli, jsou nakupeninami náladových dojmů). Stačí je jen seřadit a srovnat, aby nám vyniklo, že si Kolář libuje v námětech, které odpovídají jeho zřejmě „tragickému pocitu života“. Tak na stránce 17 čteme podivnou bajku o kamenech, kterým člověk dal tvar a řád a které se rozutekly a na pokyn Hospodinův se nerady vracejí. Právě tak podivínský je příběh o Lokovi (str. 42), který probodl svou milou, a když se vrátil z vězení a chtěl se radovat z nabyté svobody, ptáci, které miloval, byli němí a květy bez vůně. Na str. 31 je báseň, která líčí příběh ženy, jež připravuje slavnostní jídlo pro svého muže, a při tom se nemůže zbavit představy zlatého vlasu cizí ženy, který našla v mužově prádle. A tak to běží dál. Báseň na str. 49 jedná o mužích v okovech, kteří bloudí zšeřelým městem. Na str. 54 jde o příběh člověka, kterému se mísí děsivá vzpomínka, patrně z koncentráku, s jeho banálními každodenními záležitostmi. Na str. 57 je líčen bezvýhodný kolotoč života žen připoutaných ke škopku, na str. 72 ohyzdné drama žárlivosti, na str. 76 opět kus rodinné tragédie, na str. 73 příběh nešťastné dívky, které otec prokarbanil věno a které prý zbývá jen provaz, na str. 103 příběh dělníka, který byl nešťastnou náhodou polit litinou, na str. 105 opět příběh nevěry, a tak bychom snad našli ještě několik podobných námětů. A tuhle veteš, tuhle snůšku vyčichlých tragédií chce nám Kolář podkládat jako svědectví o našem životě! Ano, neštěstí je mnoho mezi lidmi. A často neřešitelných. Stačilo by jít na oční kliniku a dát si práci se sbíráním tragédií. Ale což je úkolem básníka, aby byl statistickou sběrnou úrazů na těle a na duši – a jen a jen jich?! Což převládající pocit z našeho budování je – pocit neštěstí? Kolář neupozorňuje na neštěstí, aby lidem pomohl, ale pro zajímavost, poněvadž to odpovídá jeho náladě. To není poezie, to je hyenismus. Sám nám to dosvědčuje ve své básni Schody:

*Pozemky rozhovorů a laciné lásky,
zasíl jsem obilí své radosti
do vaší svalnaté půdy
a co jsem sklídlil?*

*Trochu zlých slov
zkaženého masa a přepálených vlasů... atd.
Schody, to, co jsem sklídlil, budu sít.*

Scestí

A chce-li tedy Kolář *tohle* rozsévat svou poezií, pak ať si vybere nějaký jiný píseček. My na to zvědaví nejsme. Ostatně nebude bez zajímavosti udělat si výlet po jeho názorech. V básni Sny dobojovaly a od-táhly tvrdí: „Je ráno, obyčejné ráno, dělník prodavačka, úředník, vstává, a proklíná vše, co jej učinilo člověkem...“ Prostě podle Koláře je člověk nešťasten jen proto, že má nějaký úděl. Na str. 84 píše: „Ptal jsem se lidí na ulici, jak se jim žije / a jsou-li spokojeni se svým osudem... / ale většina se smála / a mluvila o ztraceném životě / jako ztracené peněženice, / jež byla prázdná.“ Věřu, tak truchlivě neviděl naši dnešní skutečnost ani Ferdinand Peroutka. Život podle Koláře prostě nemá smyslu. A přímo jako provokace vyznívá poslední báseň, která říká, že prý slunce svobody zašlo nejméně do konce století.

Svoboda, jak zřejmě naznačuje, je ohrožována jak kapitalismem, tak socialismem. Kolář je krátce na nejlepší cestě, aby se stal poetou našich deklasovaných měšťáků. Ti mu snad budou říkat, že jsme ho nepochopili, tak jako před lety Tomíček nepochopil Máchu. Ale ať si uvědomí malý historický rozdíl. V případě Máchově stál jeden revoluční duch proti tisícům šosáků. V případě jeho stojí jeden šosák proti tisícům průkopníků a stavitelům svobodného, nezmrzačeného života.

*

Snad se čtenář zeptá: je to s tím Kolářem tak špatné? Ba, dost. Ale i tak jsme našli v jeho sbírce hrst básní, které můžeme s klidným vědomím tak nazvat. V nich se ještě ozývá Kolář Sedmi kantát. Jsou to básně na straně 23, 24, 45, 59, 83, 92. Není bez zajímavosti, že jsou to básně milostné nebo věnované matce či sestře. Jedna z nich pak útočí na frašku měšťácké svatby (str. 47), jiná na „lidi peněžní“, na muže se škraloupy na duších. Vidíme, že tam, kde Kolář dal průchod přirozenému, spravedlivému lidskému citu, vzniká báseň. Tam však, kde je vidět póza, rváčství z nudy, chraplavé chuligánství, tam mu vycházejí ne básně, ale obludy. Tak jako člověk potřebuje vzduch, potřebuje poezie, aby byla psána z lásky k lidem, nikoliv pro zajímavost nebo ze sobecké zatrpklosti. V posledním případě poezie „zhebne“, abych použil slov Kolářových, „jako člověk, kterému odepřete chléb nebo vodu“. Případ Kolářův je varováním pro celou řadu vrtkavých básníků, kteří se potácejí v mátožných rozpa-

cích. Revoluční doba není sentimentální. Zná jen *ne*, anebo *ano*. Nic uprostřed. Případ Kolářův je o to smutnější, že se již rozhodl. Přisahal kdysi, že bude hájit a bojovat za práva pracujícího lidu. To, co dělá, je porušení přísahy. V řeči vojenské tomu říkají *zběhnutí od praporu*.

(1948)

DESET LET OD SMRTI KARLA ČAPKA

Pod ostrým reflektorem pravdy jsou prosvěcováni všichni, kteří slovem nebo skutkem měli vliv na vývoj dění a myšlení včerejška i kteří aktivně nebo pasivně napomáhali buržoazii k udržení její nadvlády a byli jí za to hýčkáni a oslavováni. Pod tíhou pravdy dokumentů se veliké osobnosti smršťují do rozměrů, jaké jim poprávu náleží.

Jsou ohodnocováni nikoliv měšťáky, snažícími se minulostí ovládnout přítomnost, ale pracujícími – směřujícími přítomností k budoucnu. I osobnost Karla Čapka se nám staví do jiného světla, než do jakého jej postavila buržoazie. Čapek, tento fyzicky nemocný, dobrý člověk, byl stížen i intelektuálskou nemocí posledních mohykánů liberalismu. Srdce umělcovo nemohlo přehlédnout ony strašlivé rozpory, které přiváděl s sebou kapitalistický řád. Srdce Čapka-člověka nemohlo se jen tak lehce přenést přes všechno zlo a bídu, kterou viděl kolem sebe. Se zoufalou důkladností se však vyhýbal všem problémům, které neslo hospodářské a politické dění, a pak-li nakouzl v té či oné knize problém, který měl co dělat s právě tvořícími se dějinami, prchal od něho, nechávaje jej nedořešen. Typické bylo rčení Karla Čapka: „Mám obyčejně jisté námitky, abychom se svým souhlasem nebo protestem míchali do věcí, které se dějí za několikerymi horami a řekami...“ (Lidové noviny 30. 4. 1930). Toto stanovisko zastával nejen v konfliktech, jejichž ohniska byla v Indii, Číně nebo ve Španělsku, ale nechtěl vidět ani strašlivé krivdy páchané buržoazií i v jeho vlastní zemi.

To všechno mu nemohlo ujít. Schovává se však do ulity svých pelargoníí a své Dášanky, a jestliže nakusuje problémy, nechává o nich promlouvat osobám postaveným mimo čas a zeměpisný prostor. Z jeho knih je cítit skepse, smutek a beznaděj. V růstu techniky vidí počátek zkázy.